

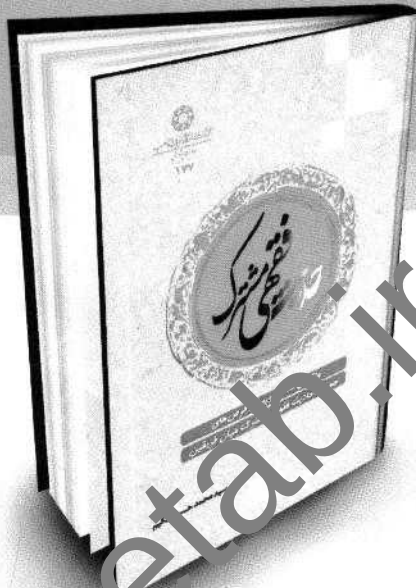
آشورات انجمن اديان و مذاهب

معاونت پژوهش

واکاوی مبانی و پیش فرض‌های حجیه
احادیث فقهی مشترک میان فریقین

سید محمد حسن حکیم

سرشناسه

: حکیم، سید محمد حسن، ۱۳۶۲-

عنوان و نام پدیدآور : حدیث فقهی مشترک : واکاوی مبانی و پیش فرض / سید محمد حسن حکیم /

نویسنده: سید محمد حسن حکیم.

مشخصات نشر

: قم: دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری

: ۲۱۶ ص.

فروست

: (انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب؛ ۱۷۷).

شابک

: 978-600-6730-61-5

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

یادداشت

: کتابنامه: ص ۱۹۶.

موضوع

: حجیت (فقه).

موضوع

: اصول فقه.

موضوع

: فقه اسلامی.

موضوع

: احادیث احکام.

شناسه افزوده

: دانشگاه ادیان و مذاهب.

رده بندی کنگره

: ۱۳۹۶ ۴۸-ح/۵۲/۱۶۱/۵۲ BP

رده بندی دیویی

: ۲۹۷/۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۵۴۳۶۷

انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب

معاونت پژوهش

۱۷۷

**حدیث فقهی مشترک
واکاوی مبانی و بیش‌فروشی احادیث فقهی مشترک میان فریقین**

- مؤلف: سید محمدحسن رحیم
- ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۳۹۶
- ویراستار: سیده زینب صالحی ساداتی
- صفحه‌آرا: سید جواد میرقیصری
- چاپ: دفتر فنی آسمان
- شمارگان: ۳۰۰
- قیمت: ۱۶,۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۳۰-۶۱-۵
- حق چاپ و نشر محفوظ است.

• مراکز پخش:

قم، پردیسان، روبه‌روی مسجد امام صادق (علیه السلام)، دانشگاه ادیان و مذاهب.
تلفن: ۱۳ - ۳۲۸۰۲۶۱۰، (۰۲۵) ۳۲۸۰۳۱۷۱، (۰۲۵) ۳۲۸۰۶۶۵۲
تلفکس مرکز پخش و فروش: (۰۲۵) ۳۲۸۰۶۶۵۲

www.adyanbook.ir

فروشگاه اینترنتی:

www.urd.ac.ir

www.adyanbook.ir

press@urd.ac.ir

فهرست

۱۱	پیش‌تار
۱۳	مقدمه
۱۷	پیشینه پژوهش حدیث مشترک
۱۹	اشارات صریح به این مفهوم و حجیت آن
۲۶	تألیفات ناظر به ابعاد و موضوع
۳۱	مفهوم پژوهی حجّت
۳۳	واژه پژوهی حجّت
۳۳	مفهوم لغوی «حجّت»
۳۷	استعمال قرآنی «حجّت»
۳۸	اصطلاح‌نگاری «حجّت»
۳۹	اصطلاح «حجّت» در منطق و فلسفه
۴۰	اصطلاح «حجّت» در کلام و تصوف
۴۱	اصطلاح «حجّت» در دانش حدیث
۴۲	اصطلاح «حجّت» در دانش اصول
۴۲	۱. تعاریف مطرح‌شده در میان اصولیان و اصطلاح‌شناسان این دانش
۴۴	۲. کاربرد لفظ «حجّت» و نوع استعمال آن در مباحث اصولی
۴۴	۳. تفکیک مراتب «حجّت» نزد اصولیان

- ۴۵..... ۴. محور بحث در دانش اصول
- ۴۶..... مقصود از «حجت» در این نگارش
- ۴۹..... مفهوم پژوهی «سنت» و تبیین رابطه آن با «حدیث»
- ۵۵..... واژه پژوهی «سنت»
- ۵۵..... «سنت» در منابع لغوی
- ۵۶..... «سنت» در استعمال قرآنی
- ۵۷..... «سنت» در استعمال حدیثی
- ۶۰..... اصطلاح نگاری «سنت»
- ۶۳..... واژه پژوهی «حدیث»
- ۶۳..... مفهوم نسبی «حدیث»
- ۶۴..... استعمال قرآنی «حدیث»
- ۶۴..... استعمال روایی «حدیث»
- ۶۵..... اصطلاح نگاری «حدیث»
- ۶۹..... رابطه «سنت» و «حدیث»
- ۷۵..... مفهوم پژوهی اشتراک در حدیث و تبیین جایگاه آن
- ۷۷..... مفهوم و مصداق اشتراک در حدیث
- ۷۷..... تبیین مفهوم اشتراک در حدیث
- ۷۹..... گونه های اشتراک میان احادیث فریقین
- ۷۹..... اشتراک در الفاظ و عبارات
- ۷۹..... ۱. تطابق کامل الفاظ
- ۸۱..... دارای تفاوت هایی در عبارت پردازی
- ۸۵..... اشتراک در مفهوم
- ۸۵..... مفاهیم مربوط به قضیه واحد

۸۷	تفاوت عبارات و مفهوم واحد
۸۸	متون به اشتراک گذاشته شده
۸۹	تفاوت الفاظ و مفاهیم و اشتراک در موضوع
۹۰	راه‌های دست‌یابی به سنت و جایگاه حدیث مشترک در آن
۹۰	راه‌های دست‌یابی به سنت و جایگاه حدیث در آن
۹۴	بررسی احتمال دست‌یابی به سنت در «سیره» و «اجماع»
۹۴	سیره
۱۰۰	اجماع
۱۱۲	ملاک حجیت در اقسام حدیث
۱۱۷	ملاک اول در حجیت «حدیث فقهی مشترک»
۱۱۹	نفی احتمال تبانی و سلب ملاک حجیت در تواتر
۱۱۹	مفهوم و ابعاد تواتر
۱۲۰	ملاک تواتر و نسبت مستقیم آن با حدیث مشترک
۱۲۳	رویکرد فریقین در قبول و نقد «حدیث»
۱۲۳	حاکمیت نگاه مذهبی در قبول و نقض حدیث فقهی
۱۲۵	در میان اهل سنت
۱۲۵	اجتناب از اهل البدع و نسبت آن با روایات امام
۱۲۵	اجتناب از قائلان به تنقیص الصحابة و نسبت آن با روایات امامیه
۱۲۶	
۱۲۷	اجتناب از شیعه و رافضی
۱۲۸	در میان امامیه
۱۲۸	اجتناب از راویان غیر شیعه اثناعشری
۱۲۹	انکار حدیث اهل سنت
۱۳۰	حاکمیت نگاه مذهبی در تدوین منابع حدیث فقهی
۱۳۰	منابع حدیث فقهی امامیه

- ۱۳۰ الکافی
- ۱۳۲ من لایحضره الفقیه
- ۱۳۳ تهذیب و استبصار
- ۱۳۴ منابع حدیث فقهی اهل سنت
- ۱۳۴ بخاری و مسلم
- ۱۳۶ دیگر مصادر از صحاح سته
- ۱۳۸ حاکمیت نگاه مذهبی در پالایش منابع حدیث فقهی
- ۱۳۹ نقد و اعتراض بر مؤلفان و صاحبان جوامع حدیثی
- ۱۴۱ نقد و جرح رجال
- ۱۴۲ اصلاحات رایج در میان منابع امامیه
- اصطلاحات رایج در میان اهل سنت درباره نقد و طرد حدیث با
- ۱۴۳ رویکرد مذهبی
- ۱۴۶ مدوناتی که احادیث صحاح را جمع کرده‌اند
- ورود حدیث میان گروه متقابل در منابع غیر فقهی و تأثیر آن بر «نفی
- ۱۴۸ احتمال تبانی»
- ۱۵۳ ملاک دوم در حجیت «حدیث فقهی مشترک»
- ۱۵۷ حساب احتمال در تعریف شهید صدر
- ۱۵۹ تبیین و بررسی اعتبار «حدیث مشترک» بر اساس نظریه احتمال
- ۱۶۰ تحلیل جامعه آماری برای استخراج نمونه آماری تصادفی
- ۱۶۶ نسبت اشتراک حدیثی در نمونه آماری
- ۱۶۷ نسبت اعتبار حدیثی در نمونه آماری
- ۱۷۱ تحلیل و تفسیر نتایج به دست آمده از آمارها
- ۱۷۲ کنترل و صحت سنجی نتایج به دست آمده
- ۱۷۶ تحلیل نتایج به دست آمده در مرحله کنترل

نتایج و پیشنهادهای پژوهش ۱۷۹

نتایج پژوهش ۱۸۱

پیشنهادهای پژوهش ۱۸۳

منابع ۱۸۵

www.ketab.ir

پیش گفتار

دانش فقه گسترده‌ای سترگ و تلاشی بی‌وقفه، با بلندای بیش از هزار ساله پویایی مستمر را به تصویر کشیده که نماد بندگی انسان در مقابل خدای متعال است. تلاش دانش فقه تلاشی خالصانه برای کشف و فهم احکام الاهی است تا انسان‌ها بتوانند در پرتو ایمان پاک و اطاعت و بندگی در مقابل ذات بی‌نهایت الاهی، مصلح کمال و تعالی را در دنیا سیر کنند. در تمامی این هزار و اندک سال، فقیهان و عالمان فرهیخته بسیاری با گرایش‌ها و نحله‌های اندیشه‌ای گوناگون از این سرچشمه بی‌بدیل سیراب شده‌اند و آثاری درخشان و ماندگار از خویش بر جای گذاشته‌اند.

این حرکت نورانی را قرآن کریم با بیان اوامر و نواهی و همچنین با امر به تفقه و تدبیر در احکام الاهی و تأکید بر تلازم میان دانش و کوشش در دو بعد اندیشه‌ای و رفتاری ایجاد کرده و اهتمام جدی مسلمانان را بدان سوی هدایت می‌کند. کتاب الاهی، تحقق احکام‌الکّه را در بیانات قرآنی منحصر نکرده و در بیانات بسیاری، نبی مکرم ﷺ را به عنوان دیگر مصدر احکام الاهی معرفی کرده و بر لزوم تبعید در مقابل بیانات و احکام صادرشده از ایشان تأکید جدی می‌کند.

گزارش «سنت» اما در طول سالیان متمادی آسیب‌های بسیاری را از وضع و جعل و دس و تحریف، متحمل شده است؛ واقعیتی که بهره‌گیری دانش فقه را از این مصدر اساسی مشکل کرده است. با التفات به این مسئله مهم است که اصولیان اهتمام ویژه‌ای به مبادی اثباتی و تحلیلی «سنت» داشته‌اند، تا جایی که بحث از حجیت «سنت»، در کنار کیفیت دستیابی به آن از موضوعات اساسی دانش اصول شده است.

در میان طرق گوناگون دستیابی به «سنت» از مباحث بسیار مهم و بلکه کلیدی بین آنها، بحث از حجیت «خبر» یا «حدیث» به عنوان طریق دستیابی به «سنت» و میزان اعتبار و کیفیت اثباتگری آن است. این نوشتار به دنبال بارخوانی متون حدیث فقهی با زاویه بهره‌گیری از مجموع حدیث ائمه است تا در پرتو آن به منظور افزایش اعتبار احادیث فقهی، گامی جدی برداشته شود.

این نوشته در اصل پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته مذاهب فقهی است که به راهنمایی استاد بزرگوارم جناب حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدکاظم طباطبایی و با مشاوره استاد ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین رضا اسلامی و به داوری آیت‌الله یوسفی غروی به انجام رسیده است. از دانش‌گاه دیان و مذاهب و همچنین استادان بزرگواری که نگارنده را در این پژوهش یاری رسانده‌اند سپاس گزارم.

سید محمدحسن حکیم

۸ تیر ۱۳۹۵

۲۲ رمضان المبارک ۱۴۳۷

مقدمه

مستندات بحث فقهی از ارکان تأثیرگذار بر فرآیند استنباط است. شناخت دقیق و مصداقی مستندات و تبیین کیفیت بهره‌برداری از آنها همواره از دغدغه‌های اندیشمندان حوزه فقه و اصول بوده و هست. از محورهای بسیار مهمی که به عنوان مسأله در بحث فقه و استنباط به آن دقت شده، بحث «سنت» است. میان اندیشمندان، سنت در بحث‌های اصولی و حدیثی فروعات بسیاری را به خود اختصاص داده است. در این میان، گرایش‌های مذهبی نیز نقش جدی در فرآیند تکامل بحث ایفا کرده است. چنان‌که امکان پی‌جویی رد پای تبانی‌های مذهبی در تمامی فروعات، چه در بحث از تبیین «سنت» و چه در تبیین کیفیت و نوع بهره‌برداری از آن وجود دارد. تأثیر گرایش‌های مذهبی آن‌قدر گسترده است که امروزه با دو رویکرد جدی حدیثی و دو مکاتب در این حوزه، یعنی حدیث شیعه و حدیث اهل سنت، مواجهیم؛ دو رویکردی که در تمام ابعاد مرتبط با شکل‌گیری دانش، مؤلفه‌های اساسی آن و سیر تکاملی اندیشه، کاملاً از هم متمایزند. این تمایز چنان آشکار است که می‌توان گفت اندیشمندان حوزه فقه و حدیث در میان فریقین هیچ‌گاه به مقولات فریق دیگر به دیده اعتبار ننگریسته‌اند. پژوهشگران همواره در بررسی و نقد حدیث اسلامی بر این مطلب تأکید کرده‌اند.

آنچه در این میان پرسش برانگیز است، چگونگی شکل‌گیری و وجود احادیث واحد در میان این اختلاف و تقابل حدیثی است؛ احادیثی که هر یک از فریقین آن را از طریق رجال خود نقل کرده‌اند و به طرق مخالف واقعی ننهاده‌اند، اما الفاظ و مفاهیم واحدی دارند! مهم‌تر آنکه این دست روایات، حجم معتناهی از متون روایی را در منابع فریقین به خود اختصاص داده است.

به نظر می‌رسد بررسی و تحلیل چرایی شکل‌گیری و وجود چنین مونی در میان این تنش‌ها و اختلافات میان فریقین، همچنین بازگشت به مبانی اساسی بحث «سنت» و تبیین آن، ممکن است ما را به عرصه‌ای جدید در دانش حدیث و اعتبار آن رهنمون شود. در حقیقت، شکل‌گیری «احادیث مشترک» در فضای پراختلاف جاری میان فریقین دلالت بر آن دارد که محتوای نقل‌شده یا الفاظ انتقال‌یافته همان سنت است، که ما در پی سنجش اخبار و بررسی اعتبار آن، به دنبال دست‌یابی به آن بوده‌ایم. با اثبات علمی این نکته، که با بهره‌گیری از ملاک تواتر و نظریه احتمال تبیین می‌شود، بازنگری تناسبات رایج در مباحث فقهی رنگ جایگزینی به خود می‌گیرد. فراوانی متون مشترک در مقابل اخبار آحاد نیز از روکداتی است که ضرورت این بررسی و بازنگری را تبیین می‌کند.

روشن است که اثبات ترتب «حجیت» بر اشتراک حدیث فقهی میان فریقین و تبیین اعتبار آن، افزون بر تقویت مستندات بحث فقهی، ارتقای سطح استنباط به فضایی متقن‌تر را نیز موجب می‌شود. این مبنای مهم، تحقق «فقه الوفاق» را به ارمغان خواهد آورد؛ مبنایی که «فقه الخلاف» را از احتجاج‌های نامقبول به هم‌اندیشی عالمانه بر پایه مستندات اطمینان‌آور و مورد اتفاق ارتقا خواهد داد.

بر این پایه «حدیث مشترک» در جایگاه یکی از راه‌های دست‌یابی به سنت، موضوع این پژوهش است. «اشتراک در حدیث» به اتحاد متون حدیثی ناظر است که از دو طریق غیرهم‌مذهب رسیده باشد. این گونه از احادیث حجم معتاب‌هی از متون حدیث فقهی را تشکیل می‌دهد.

برای این مقصود با التفات به «حدیث مشترک» و تمرکز بر آن، نسبت صحیح «حدیث» با «سنت» را تبیین می‌کنیم. همچنین، با توجه به جایگاه «حدیث مشترک» در دست‌یابی به «سنت» و اهمیت آن با التفات به نسبت فراوانی «حدیث مشترک»، به تبیین حجیت و اعتبار عنصر «اشتراک» به عنوان سرینه‌ای اطمینان‌آور برای اثبات «سنت» می‌پردازیم. این کار را از دو مسیر «ملاک تواتر» یا همان «نفی احتمال تبانی بر کذب» و همچنین «نظریه احتمال» پی می‌گیریم.

در «ملاک تواتر» می‌کوشیم تا ایل میان فریقین در تمامی مراحل دانشی حدیث و احتراز جدی هر طایفه از گروه مقابل را تبیین کنیم. تبیین این تقابل به طور قهری «احتمال تبانی بر کذب» را نسبت به این دو گروه متخاصم در خصوص «حدیث مشترک» متفی می‌کند. با روشن‌بودن منشأ واحد در صدور حدیث میان تبیین که همانا رسول مکرم اسلام (ﷺ) است، می‌توان نتیجه گرفت که «اشتراک در حدیث» موجب اطمینان به صدور آن خواهد شد؛ اطمینانی که مبتنی بر «نفی احتمال تبانی بر کذب» یا همان «ملاک تواتر» است.

در «نظریه احتمال» می‌کوشیم با شیوه شهید صدر در بهره‌گیری از «احتمال» در «تواتر» و «اجماع»، «حدیث مشترک» را بررسی و اعتبارسنجی کنیم. در این فصل، بر اساس جامعه آماری مناسبی که همان کتاب الطهارة است، نمونه آماری تصادفی که متغیرهای جامعه آماری را پوشش دهد، آماده شده و نسبت «اشتراک» در آن و سپس نسبت «اعتبار»

در میان مصادیق اشتراک، مبتنی بر ملاک‌های رایج، اعتبارسنجی می‌شود. آنگاه نتایج حاصل شده، مبتنی بر فرمول «احتمال شرطی»، تحلیل شده و میزان «اعتبار اشتراک» به واسطه آن محاسبه می‌شود.

با توجه به محوریت اصطلاح «حجت» در موضوع این نگارش و تعدد در اصطلاح و اشتراک دانش‌های گوناگون در به‌کارگیری این واژه با رویکرد اصطلاحی، مفهوم «حجت» با رویکرد اصطلاح‌نگاری این واژه در دانش اصول بررسی و مقصود از آن در این نگاشته به‌دقت تبیین شده است.

www.ketab.ir